

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 930.85:030](7/8=161.2)"19"

Наталія Черниш,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри медіакомунікації
Української академії друкарства

Дві українські енциклопедії

(До історії видань "Українська мала енциклопедія" Є. Онацького та "Азбуковник. Енциклопедія української літератури" Б. Романенчука)

Уміщено відомості про розвиток енциклопедичної справи в українській діаспорі в контексті суспільно-політичної та культурно-історичної ситуації середини ХХ ст. Висвітлено історію видання й тематико-типологічні особливості малодосліджених енциклопедій Б. Романенчука та Є. Онацького. Наголошено на особливому значенні цих видань в історії національної енциклопедистики, оскільки вони засвідчили можливість створення оригінальної за змістом довідкової праці окремим науковцем, здатним розробити та реалізувати концепцію власної енциклопедії.

Ключові слова: українська діаспора, енциклопедія, авторська концепція, фактичні відомості, особливості змісту й структури

Повернення народові його забутих чи не знаних досі духовних скарбів, відновлення цілісності та неперервності національного культурного процесу — це відповідальне завдання постає нині перед науковцями багатьох галузей знань, зокрема книгознавцями. Дослідники прагнуть вивчити та осмислити маловідомі сторінки українського книговидання, ознайомити широкий загал із тими друками, які впродовж тривалого часу перебували у спецсхових, не мали належного поцінування чи вважалися втраченими.

Постановка проблеми. В історії українського книго- та пресовидання є чимало імен славетних діячів, невід'ємних від видань, які вони започаткували або тривалий час готували до друку. Згадаймо, приміром, П. Куліша й альманах "Основа", О. Маковея й газету "Буковина", М. Грушевського й часопис "Літературно-художній вісник". Найвиразніший такий зв'язок в енциклопедичній справі, де поряд із назвами "Українська загальна енциклопедія" (УЗЕ), "Енциклопедія українознавства" (ЕУ) чи "Українська радянська енциклопедія" (УРЕ) зазначають імена їхніх натхненників і редакторів — І. Раковського, В. Кубійовича, М. Бажана. Ці фундаментальні праці об'єднують різні за тематикою та обсягом статті багатьох авторів, переважно фахівців із питань науки, техніки, мистецтва, які створюють довідкові матеріали.

Однак в українській енциклопедистиці є справді унікальні видання, де ім'я, що стоїть поряд із назвою, належить автору, а зміст довідника відбиває його індивідуальний світогляд та особисті погляди на персоналії, події, наукові теорії й поняття. Серед таких друків — "Українська мала енциклопедія" (УМЕ), яку уклав український дипломат, лексикограф, історик,

відомий громадський діяч Є. Онацький (1957—1967, 16 кн., м. Буенос-Айрес, Аргентина) та "Азбуковник. Енциклопедія української літератури" (1969—1973, 2 т., праця незавершена, м. Філадельфія, США), що став підсумком тривалих наукових пошуків авторитетного бібліографа, відомого видавця й літературознавця Б. Романенчука. Безсумнівно, ці енциклопедії варті особливої уваги, оскільки є невіддільним складником національної культури, а їхні автори належать до кола видатних представників української наукової думки в діаспорі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та подальшого розвитку енциклопедичного книговидання в українській діаспорі вже були об'єктом наукових досліджень, про що свідчать ґрунтовні публікації В. Кубійовича [6], А. Жуковського [3], М. Железняка [2], М. Тимошика [14], а також праця Н. Черниш [16]. Вичерпно є й колективна монографія "Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Європі" [8], в якій на основі значного масиву архівних матеріалів і маловідомих фактів розглянуто загальні історичні та методологічні питання випуску енциклопедій у діаспорі. Заслугує на увагу й дослідження С. Борчука [1], який висвітлює історію створення окремих енциклопедичних праць діаспори, зокрема "Енциклопедії українознавства" (систематичної та абеткової частин).

Проте енциклопедичне книговидання української діаспори не варто обмежувати лише зазначеним виданням та його менш відомими англійськими версіями (йдеться про *Ukraine. A Concise Encyclopedia* та *Encyclopedia of Ukraine*), адже воно охоплює й низку оригінальних авторських праць, як-от "Азбуков-

ник. Енциклопедія української літератури" Б. Романенчука та "Українська мала енциклопедія" Є. Онацького. Ці довідники впродовж тривалого часу не були об'єктами наукового вивчення, хоча окремі дослідники (передусім М. Мушинка [7], Н. Зубець [4]) вважали їх невіддільним складником української енциклопедистики та національної культури.

На жаль, згаданий масив джерел не охоплює всього комплексу проблем, пов'язаних із розробленням і реалізацією задуму оригінальних авторських енциклопедій, адже дослідники здебільшого зосереджуються лише на окремих фактах з історії праці чи біографічних відомостях [4; 5; 13].

Мета статті — висвітлити основні аспекти створення та видання авторських енциклопедій української діаспори ("Азбуковник. Енциклопедія української літератури" Б. Романенчука та "Українська мала енциклопедія" Є. Онацького), виявити та охарактеризувати їхні тематико-типологічні риси, зумовлені авторською концепцією та специфічними інформаційними потребами читачів, наголосити на унікальності фактичних відомостей. Матеріали дослідження збагатять уявлення про енциклопедичну справу в українській діаспорі та слугуватимуть підґрунтям подальших теоретичних розробок у галузі історії національної енциклопедистики та книговидавництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після завершення Другої світової війни паралельно з відновленням діяльності Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) в Європі було започатковано його осередки і в діаспорі, передусім у США. Фактично від 1947 р., коли розпочав роботу науковий центр у Нью-Йорку, поступово сформувалася мережа відділень НТШ, насамперед у тих містах, де перебували українські науковці-емігранти, — Чикаго, Філадельфії, Клівленді, Піттсбургу та ін.

Одним із найавторитетніших був осередок Товариства у Філадельфії, заснований у травні 1957 р. з ініціативи Літературознавчої комісії НТША за підтримки видатних учених — В. Дорошенка і Д. Богачевського. Філадельфійський осередок ставив перед собою важливі та почесні завдання — широко пропагувати українську науку у складних умовах іншої держави, відмінної культури, чужої мови. Працю українських дослідників було зосереджено переважно у двох напрямках: по-перше, організація та проведення наукових конференцій для популяризації національної культури та історії; по-друге, активна видавнича діяльність у таких галузях українознавства, як історія, етнографія, літературознавство. Приміром, у різні роки відбулися масштабні наукові конференції та цікаві просвітницькі заходи, присвячені 120-річчю "Русалки Дністрової" (1958), 40-річчю Листопадового чину (1958), 100-річчю з дня смерті Т. Г. Шевченка (1961), 100-річчю від заснування Товариства "Просвіта" (1968) та ін., які переконливо довели вагоме значення історичної пам'яті. Щодо іншого — "видавничого" напрямку діяльності осередку НТШ у Філадельфії, то з-поміж численних видавничих проектів особливої уваги варта енциклопедія української літератури під

назвою "Азбуковник", що її підготував д-р Б. Романенчук. На жаль, широким науковим колам і досі мало відомо про цю працю та її автора (зрештою, як і про інші довідкові видання української діаспори), бракує довідника й у більшості українських бібліотек.

Богдан Романенчук (1908—1989) — учений-літературознавець, філолог-славіст, бібліограф і видавець, непересічна постать у суспільному та культурному житті української діаспори повоєнного часу. Народився у с. Воскресинці Коломийського повіту — серці гуцульського краю. Про нього писали, що "він був з того роду завзятих гуцулів, які відстоювали права своєї вужчої батьківщини із завзяттям і наснагою цілого свого життя" [13, с. 222]. Навчався у Коломийській та Рогатинській гімназіях, згодом вступив до Львівського університету на славістичний факультет, де опановував українську й польську мови та літератури, а також етнографію. За часів студентства брав участь у громадсько-політичному житті, зокрема був активним членом гуртка українців, Товариства ім. Петра Могили. Тоді ж потоваришував із поетом І.-Б. Антоничем, який визначально вплинув на естетичні погляди юнака, становлення його світогляду.

У 1935 р. Б. Романенчук закінчив навчання на філософському факультеті Львівського університету та отримав ступінь магістра. Його одразу ж захопило культурне й наукове життя Галичини, що у міжвоєнний період було доволі активне та багатогранне. У 1935—1939 рр. Б. Романенчук викладав українську мову та літературу в гімназії, однак не педагогічна діяльність стала для нього головною: спочатку він заснував власне видавництво популярної книжки "Всесвіт", а згодом — видавництво художньої літератури "Українська книгоспілка", а ще активно долучився до опрацювання матеріалів відділу "Бібліографія" відомого часопису "Українська книга" — органу бібліологічної комісії НТШ та Українського товариства бібліофілів у Львові. Підготовлена дослідником точна ("біжуча", як її тоді називали) бібліографія української книги у Галичині, на Буковині, Волині, Закарпатті й частково в еміграції стала зразком для книгознавців, адже вирізнялася неабиякою ретельністю, досконалою систематизацією та вичерпною повнотою [15].

Восени 1939 р., уникаючи переслідувань нової влади, Б. Романенчук, як і більшість свідомих західноукраїнських учених і громадських діячів, змушений був переїхати до Кракова, де працював редактором у створеному В. Кубійовичем Українському видавництві, викладав. У 1944 р. опинився в Австрії, тривалий час перебував у таборі для переміщених осіб у м. Ландеку. У складних, несприятливих обставинах Б. Романенчук брав активну участь у налагодженні культурного та освітнього життя в таборі: виконував обов'язки культурно-освітнього референта в таборівій управі, організував середню школу, де викладав українську мову та літературу, був одним зі співзасновників українського журналу "Літаври" (Зальцбург, 1947—1948), на сторінках якого мав змогу друкувати власні матеріали.

У 1949 р. Б. Романенчук виїхав до США й оселився у Філадельфії. Хоча довелося заробляти на життя тяжкою фізичною працею, не полишав і видавничої справи: започаткував видавництво "Київ", в якому виходили друком українські книжки, а також літературний журнал — двомісячник "Київ" (1950—1964) [10]. Це був часопис універсального гуманітарного змісту, який Б. Романенчук називав "вільною трибуною українського слова у вільному світі" [13, с. 224]. У 1955 р. Б. Романенчук продовжив вивчення славістики на балто-славистичному відділенні Пенсильванського університету, 1958 р. отримав ступінь доктора філософії. Певний час працював у Піттсбурзькому університеті (1958—1965), із 1965 р. викладав слов'янські мови й німецьку літературу в Ніагарському університеті. Був членом Наукового товариства ім. Шевченка, Українського бібліологічного товариства. Поглиблюючи знання у бібліографії та продовжуючи наукові дослідження в цій галузі, 1971 р. відновив у Філадельфії часопис "Українська книга", що виходив до 1982 р. Б. Романенчук був не лише його редактором, а й одним із найактивніших авторів: саме йому належить низка ґрунтовних публікацій із різних проблем книгознавства, бібліографознавства, літератури та мистецтва [11]. Зауважимо, що журнал "Українська книга" виходив у видавництві "Київ", яке очолював Б. Романенчук.

Проект енциклопедії української літератури, який отримав назву "Азбуковник", тісно пов'язаний передусім із редакторською працею вченого. Відомо, що видання готували до друку в редакції часопису "Українська книга" і саме на його сторінках значну частину матеріалів було опубліковано вперше.

Роботу над "Азбуковником" було розпочато ще наприкінці 50-х років ХХ ст. Зокрема, у журналі "Київ" (1959 р., № 2) розміщено заклик до письменників: "Подаємо до відома, що готуємо до друку т. зв. "Словник української літератури" (щось вроді малої літературної енциклопедії) і звертаємося от цим до всіх живучих працівників української літератури у вільному світі із закликом зв'язатися з нами для уточнення деяких відомостей і даних. Просимо відразу подавати свою коротеньку біографію (70—100 слів), докладний список окремо виданих (коли і де) книжок та назви газет і журналів, в яких коли-небудь друкувалися" [13, с. 226]. Два томи "Азбуковника" (т. 1, 1969, 472 с.; т. 2, 1973, 535 с.), які Б. Романенчуку все ж вдалося підготувати та видрукувати, якнайкраще доводять, що у складних обставинах, без належної джерельної бази, необхідної наукової та фінансової підтримки вчений зумів розробити концепцію оригінальної енциклопедії української літератури та налагодити науково-методичну роботу над її матеріалами.

За часи перебування в еміграції Б. Романенчук був активним членом української громади: очолював відділ Українського конгресового комітету Америки, входив до складу Головної управи Організації оборони чотирьох свобод України, брав участь у роботі НТШ, тривалий час редагував українські часописи ("Київ", "Національна трибуна", "Америка", "Вісник") [13]. Помер 1989 р. у Філадельфії.

"Азбуковник. Енциклопедія української літератури" — найвизначніший науково-видавничий проект Б. Романенчука. Початково він планував створити та видати невеликий за обсягом словник українського письменства, до складу якого увійшли би біографічні та бібліографічні відомості про українських прозаїків, поетів і драматургів. Однак у процесі роботи, що тривала майже 10 років, словник трансформувався у галузеву енциклопедію з усіма притаманними їй рисами (ґрунтовність фактичних відомостей, стислість викладу, багатство бібліографії). Мету, з якою автор створював майбутню енциклопедію, окреслено так: "Характер цього Азбуковника-енциклопедії — довідково-інформаційний, бо його ціль — служити допоміжним засобом до першої і загальної орієнтації в українській літературі перш за все та в літературних справах взагалі" [12, т. 1, с. 5].

Б. Романенчук цілком вмотивовано назвав свою енциклопедію "Азбуковником", адже видання, як і рукописні довідково-енциклопедичні праці XIV—XVI ст., містить довідки різного змісту: автор подав інформацію про істориків літератури, літературних критиків, теоретиків літературного процесу (що виходило за межі його початкової програми), навів тлумачення літературознавчих термінів (зокрема, з поезики, стилістики, естетики), а також ознайомив читачів з окремими літературними стилями й напрямками, до яких належать відомі твори української літератури. Такий комплекс матеріалів, як наголошував Б. Романенчук, вповні відповідав меті видання та цілісно забезпечував інформаційні потреби читачів. У передмові до першого тому автор зазначав, що "дуже спокусливим було бажання включити хоча б й коротенькі довідки про окремі літературні твори, але від цього бажання довелося відмовитись і обмежитись тільки до творів старої і середньої доби української літератури, залишаючи твори нової доби на пізніше. З нової доби до "Азбуковника" входять лише окремі літературні збірники й альманахи та журнали, які в розвитку нашої літератури відіграли певну роль" [12, т. 1, с. 5].

За початковим задумом Б. Романенчука, видання передбачалося втілити у трьох томах (по 25 друк. арк. кожний), що виходили би частинами (по 4—6 друк. арк.) та з певною періодичністю (щотри-чотири місяці). На жаль, реальних можливостей видрукувати одночасно всю енциклопедію не було — на заваді стали неналежне фінансування й технічні перешкоди. Хоча у передмові до другого тому "Азбуковника" автор писав про наміри подвоїти попередньо заплановане число томів [12, т. 2, с. 6], світ побачили два з них — літери А—Г (остання стаття "Гушак Іван"). Перший том енциклопедії видано 1969 р., а другий — лише за чотири роки, 1973 р. Такий значний проміжок часу між томами зумовлений передусім складнощами в роботі поліграфічних підприємств Філадельфії, яким бракувало українських шрифтів необхідних гарнітур, сучасного технічного оснащення та кваліфікованих кадрів. Другий том видання був готовий до друку вже 1971 р., однак два роки довелося витратити на пошук друкарні та забезпечення фінансування (фото 1, 2).

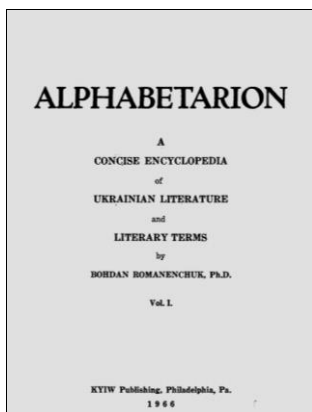

Фото 1. Титульний аркуш "Азбуковника" Б. Романенчука (англійською мовою)

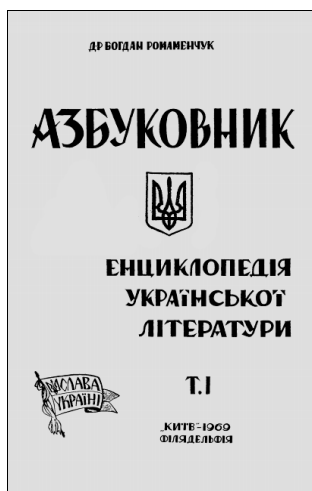

Фото 2. Титульний аркуш "Азбуковника" Б. Романенчука (українською мовою)

Привертають увагу фактичні відомості "Азбуковника", адже Б. Романенчук прагнув подати в енциклопедії статті про всіх без винятку українських письменників, незважаючи на їхню належність до певного історичного періоду, течії, жанру літератури, на ґрунтовність творчого доробку чи вагомість внеску в розвиток національного літературного процесу. Він неодноразово наголошував, що для нього пріоритетним є принцип "не селекції, а колекції".

Однак відбір інформації відбувся все ж за мовною ознакою: енциклопедія переважно містить статті про митців, які писали українською мовою (за поодинокими винятками), лише гасла про літературознавців подано незалежно від мови їхніх праць. Вочевидь, Б. Романенчук врахував ту важливу обставину, що внаслідок цензурних заборон чимало українських наукових матеріалів, особливо у другій половині XIX ст., було створено російською.

Довідкові статті "Азбуковника" — суттєво різні за обсягом, що залежить від їхнього змісту. Зокрема, гасла про письменників доволі розлогі: тут вміщено біографічні відомості, бібліографію виданих творів та досліджень життєдіяльності майстра слова, анотації до окремих праць, присвячених видатній особі. Натомість статті про літературознавців, критиків, теоретиків літератури — компактні й стислі, в них пред-

ставлено основні біографічні матеріали та виокремлено лише найважливіші видання. Ще коротші статті — тлумачення літературознавчих термінів, що, зрештою, вповні відповідає науково-методичним засадам енциклопедичної справи.

Надзвичайно ретельно Б. Романенчук опрацював бібліографічні матеріали "Азбуковника", передусім "Загальну літературу" — список корисних джерел, які дають змогу ґрунтовніше ознайомитися з окремими теоретичними питаннями. Зауважимо принагідно, що цей важливий елемент розміщений на початку енциклопедії, а не наприкінці, як здебільшого спостерігаємо у довідниках.

"Азбуковник" Б. Романенчука має важливе значення в контексті розвитку національної енциклопедичної справи, адже автор першим здійснив загалом вдалу спробу зібрати, систематизувати та викласти цінні довідкові відомості про українських письменників, літературознавців, критиків, а також про літературні течії, стилі, напрями та школи. І хоча ця оригінальна праця не була завершена, вона стала першим кроком на шляху створення галузевого літературознавчого довідника, який на той час не мав аналогів ані в діаспорі, ані в Україні, адже підготовку "Української літературної енциклопедії" колектив Головної редакції УРЕ розпочав лише у 80-х роках XX ст. (на жаль, видання й досі не втілено у повному обсязі).

Це одним цікавим зразком авторської енциклопедії є "Українська мала енциклопедія", яка побачила світ у Буенос-Айресі (Аргентина) упродовж 1957—1967 рр. Навіть у найповніших бібліографічних оглядах обмаль відомостей про унікальну довідкову працю українського дипломата, журналіста, громадського й політичного діяча, який жив і працював у діаспорі. Однак це не означає, що для українців видання не має історичного значення та суспільної ваги — навпаки, "Українська мала енциклопедія", яка висвітлює питання духовної культури нашого народу, варта особливої уваги, а її автор — пошани та повернення з небуття.

Євген Онацький (1894—1979) народився у м. Глухів, нині Сумської області, в родині вчителя. Його батько походив зі старовинного козацького роду, суворо дотримувався традицій і дав сину справжнє українське виховання. Юнак закінчив гімназію у м. Кам'янці-Подільському, куди невдовзі переїхала родина, та 1912 р. вступив на історично-філологічний факультет Університету св. Володимира, де зацікавився історією України та національною культурою, розпочав колекціонувати періодичні видання й наукові праці з українознавства. Дипломну роботу Є. Онацького було присвячено історії славетного роду Полетиків, котрим, як відомо, приписують авторство праці "Історія русовь". На студентські роки припадає й активна політична діяльність юнака, котрий, зокрема, вступив до "Української громади", став членом Головної студентської ради, а згодом увійшов до складу Української Центральної Ради як представник молоді. Однак політика не захопила Є. Онацького, який надавав перевагу науковій та публіцистичній

праці. Відомо, що низка його дописів у ті роки побачила світ на сторінках часописів "Україна", "Наше минуле", "Народна справа". Він зосередився також на ґрунтовному вивченні історії української культури, перебуваючи, ймовірно, під впливом М. Біляшівського та Д. Цербаківського, котрі працювали у Міському художньому музеї м. Києва, де у 1917—1919 рр. Є. Онацький обіймав посаду бібліотекаря. Захопившись книгою З. Гловера "Енциклопедія польських старожитностей", заміряв створити енциклопедію української давнини.

1919 р. Є. Онацький як журналіст вирушив у складі української делегації на Паризьку мирну конференцію, однак дістався лише Відня, звідки виїхав спочатку до Швейцарії, а згодом — до Італії. "Італійський період" життя науковця (1919—1947) був доволі насичений: він став членом (а з 1921 р. — головою) Української дипломатичної місії, редактором її друкованого органу *La voce del Ucraina*, керував пресовим бюро. Після поразки українських визвольних змагань у 30-ті роки ХХ ст. зосередився на науковій діяльності: саме тоді світ побачила низка його відомих праць, як-от "Україна в складі Європи" (Неаполь, 1940), "Основи суспільного ладу" (Прага, 1941), "Українська місія в Італії" (Прага, 1941), а також "Українсько-італійський словник" та "Українська граматики: теоретичний і практичний курс" (Рим, 1937). Останні дві книги, а також виданий пізніше "Італійсько-український словник" (Рим, 1977) мають особливе значення, оскільки стали основою італійської україністики. Викладав у Вищому східному інституті в Неаполі (1936—1940), Римському університеті (1940—1943).

Трагічними для Є. Онацького були роки Другої світової війни: 1943 р. за антифашистські погляди його було заарештовано та ув'язнено у Берліні.

Повернувшись до Італії лише 1945 р., вчений знайшов свою унікальну українознавчу бібліотеку та цінний архів неушкодженими й продовжив наукову роботу. Він розпочав укладати "Енциклопедію українських символів, вірувань та звичаїв" (обсяг — 870 сторінок машинопису). Завершений варіант праці науковець надіслав у м. Вінніпег (Канада), до Осередку української культури та проф. Гайдаку в Міннеаполіс (США), сподіваючись на підтримку та видання енциклопедії. Однак втілити цей намір у скруті повоєнного часу вченому не вдалося.

Після Другої світової війни Є. Онацький продовжував працювати в українських організаціях Італії та інших країн Західної Європи, однак, остерігаючись провокацій і репресій з боку радянської влади, 1947 р. виїхав до Аргентини. "Аргентинський період" життя та діяльності Є. Онацького був ще насиченішим: одразу після прибуття він очолив Спільку українських науковців, митців і літераторів Аргентини, 1947 р. заснував і тривалий час керував Українською центральною репрезентацією в Аргентині, редагував націоналістичний тижневик "Наш клич" (1947—1964), журнали "Відродження", "Дзвін", а також наполегливо працював над головним виданням свого життя —

"Українською малою енциклопедією". У колах української еміграції Є. Онацький завжди був авторитетною особистістю: провідний діяч ОУН, член НТШ, дійсний член Української вільної академії наук, Українського історичного товариства. Помер 1979 р. у Буенос-Айресі.

З-поміж усього, що зробив для української культури Є. Онацький, найціннішою є "Українська мала енциклопедія", яку вважають вершиною його наукового доробку. Матеріали до праці вчений збирав та опрацьовував майже 30 років. Уперше низка статей енциклопедії (на літеру "А", переважно політичного характеру) побачила світ 1932 р. на сторінках канадського часопису "Новий шлях". Зініціював публікацію Є. Коновалець, з яким Є. Онацького пов'язували тісна співпраця та особиста дружба. Планувалося з часом видрукувати ці матеріали окремим, хай і невеликим за обсягом, виданням та залучити до політичного вишколу свідомої української молоді. Однак здійснити заплановане не вдалося через несприятливі суспільно-історичні обставини. Лише на початку 1954 р. Є. Онацький, який тоді очолював редакцію журналу "Дзвін" (орган Братства св. Покрови Української автокефальної православної церкви в Буенос-Айресі), розпочав на сторінках цього видання передрук своїх статей з "Нового шляху", доповнюючи їх матеріалами церковно-релігійного характеру. Публікації мали спільну назву "Мала українська енциклопедія". Згодом ці статті виходили у світ окремими книжками невеликого обсягу (120—150 с.) без вказівки на журнал "Дзвін". Голова Братства св. Покрови о. Борис Арійчук усіляко сприяв такому починанню та широко підтримував автора. Розповсюджували видання за індивідуальною передплатою, а також у мережі українських книгарень в Аргентині, що забезпечувало певну економічну стабільність акції та позитивно позначилося на строках випуску довідника. На жаль, у Буенос-Айресі не було належно обладнаної української друкарні, а тому перша книжка вийшла друком лише у жовтні 1957 р. (фото 3, 4) [4].

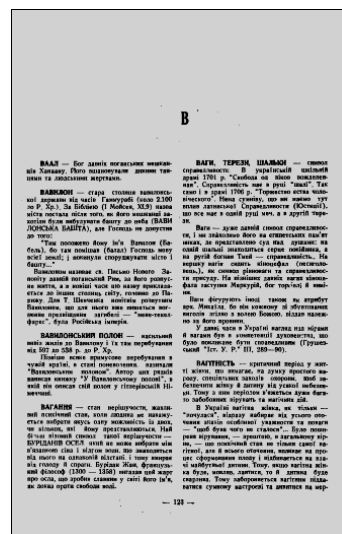

Фото 3. Сторінка

"Української малої енциклопедії" Є. Онацького

Фото 4. Титульний аркуш "Української малої енциклопедії" Є. Онацького

Загалом УМЕ складається з 16 книг, 2148 сторінок, її наклад — 1000 примірників. Енциклопедію присвячено винятково проблемам української духовної культури (етика, релігія, суспільна психологія, філософія, вірування, забобони, символіка, народна творчість, меншою мірою — історія та література). Зразком для автора слугували відомі тогочасні українознавчі енциклопедії — УЗЕ та ЕУ, передусім систематична частина останньої, тому він дотримувався тих самих принципів упорядкування матеріалів, що й її укладачі. Водночас у передмові Є. Онацький наголошував на суттєвих відмінностях, які вирізняли УМЕ з-поміж попередників: "Не знайти в моїй енциклопедії гасел із усіх тих наук, що знаходяться поза колом зацікавлень автора, — відпадає вся технологія й інженерія, відпадають у значній частині природничі науки, майже вся економіка і майже вся географія", натомість "дуже широко — далеко ширше, ніж у двох попередніх названих енциклопедіях — потрактовано теми так званих суспільних наук, поскільки вони зачіпають проблеми української духовної культури" [9, кн. 1, с. 7].

Є. Онацький назвав свою енциклопедію "малою", адже усвідомлював, що вона не охоплює відомостей з усіх галузей знань; також брав до уваги ту обставину, що у виданні виглумачено не всі значення певного поняття, а лише ті, які видавалися авторові "найістотнішими для розуміння української духовності чи для підкреслення якогось важливішого для українців етичного, психологічного чи філософського моменту" [9, кн. 1, с. 7]. Водночас заголовком енциклопедії автор мав на меті наголосити на індивідуальному характері праці, бо видання, які слугували для Є. Онацького зразком, побачили світ завдяки потужним колективним зусиллям українських науковців, фахівців різних галузей знань. Себе ж він скромно називав особою, "обмеженою в своїх знаннях і наукових обрях" [9, кн. 1, с. 8].

Для забезпечення належного наукового рівня УМЕ Є. Онацький опрацював великий масив різноманітних видань — історичних, етнографічних, літературно-художніх тощо. На залучені наукові праці

українських і закордонних учених вміщено посилання, до більшості статей розроблено докладні переліки літератури, окремо наведено й загальний список джерел.

Особливістю енциклопедії є, безперечно, її моралізаторський і дидактичний аспект, не властивий жодній іншій українській довідковій праці. Є. Онацький намагався не лише зібрати, структурувати й викласти у доступній формі основні фактичні відомості, дотичні до життя українського народу, а й створити видання, яке стане джерелом самовдосконалення для читачів. Саме тому в УМЕ, окрім історичних, політичних, культурних подій, проаналізовано позитивні риси характеру українців (ввічливість, вдячність, великодушність, вірність, гостинність), а також й негативні якості (вастолобність, грошолобство). У таких матеріалах Є. Онацький неодноразово апелює до думок та суджень авторитетних особистостей, спирається на твердження церковних ієрархів. Значну увагу приділено визначенню особливостей національної свідомості — це підтверджують гасла "Духовність народу", "Дух часу", "Громадська думка" та ін. Велика частина довідок стосується української символіки, в яких Є. Онацький звертається до письменницького розуміння символів, неодноразово залучає твори І. Франка, Лесі Українки, Олександра Олеся та ін. У гаслах, що описують народні звичаї, традиції, ігри, використовує українські прислів'я, приказки, примовляння та замовляння з різних регіонів України. Така особливість дає змогу не лише продемонструвати характерні риси української національної культури, а й зробити акцент на її багатстві та унікальності.

Водночас Є. Онацький не обмежувався поняттями, які стосуються винятково української духовної культури. В енциклопедії є поодинокі довідки з медицини (приміром, "Евтаназія", "Бальзамування"), юриспруденції ("Видок", "Вина"), мистецтва ("Дримба", "Денцівка"), географії ("Батурич", "Вінниця", "Озівське море"). Ці статті містять переважно статистичні дані, числові показники, важливу інформацію про історичні факти, а також відомості про низку додаткових джерел, якими може скористатися читач, якщо прагне докладно ознайомитися з предметом статті.

В УМЕ порівняно небагато біографічних матеріалів — довідок, присвячених діяльності громадських і політичних діячів. Автор пояснював це тим, що такі відомості широко представлені в ЕУ, зокрема в її другій (абетковій) частині, та звертався лише до тих історичних постатей, які "набрали вже символічного значення і що їх життя мало в собі етичні моменти, варті визначення — в бік додатній чи від'ємний" [9, кн. 1, с. 4]. Це І. Виговський, І. Мазепа, російські громадські та політичні діячі А. Боголюбський, М. Бакунін, Максим Горький та ін. Особливий інтерес Є. Онацького викликали іноземці, які цікавилися Україною, тому в енциклопедії натрапляємо на статті про політиків Г. Обертоні, Ж. Балюза, критиків М. Бенца, Г. Брандеса, письменника Дж. Байрона, композитора Л. ван Бетховена та ін.

Висновки. Отже, і "Азбуковник. Енциклопедія української літератури" Б. Романенчука, і "Українська

мала енциклопедія" Є. Онацького, підготовлені та видані завдяки багаторічній копійчій праці їхніх авторів, були й залишаються помітним явищем національної культури. Ці видання мають вагомим значення в контексті розвитку української енциклопедистики, адже засвідчують можливість створення багатотомної довідкової праці не лише чисельним авторським колективом (як це зазвичай спостерігаємо у практиці енциклопедичного книговидання), а й окремим науковцем, здатним розробити і вдало втілити оригінальну концепцію енциклопедії, яка є "твором цілком індивідуальним, наслідком праці однієї тільки особи" [12, т. 1, с. 7]. Наукова й енциклопедична діяльність Б. Романенчука та Є. Онацького — це яскравий вияв української духовності, яку найкращі представники нашого народу плекали за межами Батьківщини — в усі часи, за будь-яких, навіть найнесприятливіших, обставин.

Список використаної літератури

1. Борчук С. М. Українська енциклопедична традиція ХХ ст.: проекти, виконавці, перспективи, дослідження / С. Борчук. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. — 604 с.
2. Железняк М. Історія енциклопедичної справи в Україні / М. Железняк // Україна дипломатична. — 2009. — Вип. 10. — С. 1077—1081.
3. Жуковський А. "Енциклопедія українознавства" / А. Жуковський // Енциклопедичний вісник України. — Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. — 2009. — Вип. 1. — С. 14—21.
4. Зубець Н. О. "Українська мала енциклопедія" — видатна пам'ятка української лексикографії / Н. Зубець // Культура народів Причорномор'я. — Сімферополь, 2002. — № 32. — С. 124—127.
5. Комариця М. Романенчук Богдан / М. Комариця // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. — Львів, 1998. — Вип. 5. — С. 272—274.
6. Кубійович В. Дві українські енциклопедії / В. Кубійович, В. Маркус. — Нью-Йорк: Пролог, 1961. — 146 с.
7. Мушинка М. Євген Онацький — призабутий український енциклопедист / Микола Мушинка // Українська енциклопедистка: матеріали 3-ї Міжнар. наук. конф. — Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — С. 99—104.
8. Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Європі / Д. Бурім, О. Кучерук, О. Маврін. — Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2007. — 528 с.
9. Онацький Є. Д. Українська мала енциклопедія / Євген Онацький. — Буенос-Айрес: Адміністрація УАПЦ в Аргентині, 1957—1967. — Кн. 1—16.
10. Панченко В. "Місто братньої любові": Літературна Україна у Філадельфії / Володимир Панченко // День. — № 237. — 2016. — 27 грудня.
11. Плехова І. Д. Роль часопису "Українська книга" у самоідентифікації української еміграції / І. Плехова // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації: тези доповідей. — Львів, 2008. — С. 74—75.
12. Романенчук Б. Азбуковник = Alphabetarion: Енциклопедія української літератури. — Філадельфія, 1969—1974. — Т. 1—2.
13. Супронюк О. Богдан Романенчук — редактор українських часописів у США (друга половина ХХ ст.) / О. Супронюк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Історичні науки. — 2013. — Вип. 21. — С. 221—227.
14. Тимошик М. С. Українська книга і світ / Микола Тимошик. — Київ: Наука і культура, 2018. — 516 с.
15. Черниш Н. І. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909—1939) / Н. І. Черниш. — Київ: Наша культура і наука, 2006. — С. 71—85.
16. Черниш Н. І. Нариси з історії української енциклопедичної справи / Н. Черниш. — Львів: ЛА "Піраміда", 2018. — С. 212—217.
17. Яцимирська М. Лексикографічні видання української діаспори / Марія Яцимирська. — Львів, 1998. — 32 с.

Представлены сведения о развитии энциклопедического дела в украинской диаспоре в контексте обществено-политической и культурно-исторической ситуации середины ХХ в. Освещена история издания и тематическо-типологические особенности малоизученных энциклопедий Б. Романенчука и Е. Онацького. Акцентировано на особенном значении этих изданий в истории национальной энциклопедистики, поскольку они свидетельствуют о возможности создания оригинального по содержанию справочного труда отдельным ученым, способным разработать и реализовать концепцию собственной энциклопедии.

Presented taking about development of encyclopaedic business in the Ukrainian diaspora in the context of social and political and cultural and historical situation of middle of XX st. History of edition and typologic features of insufficiently known encyclopaedias of B. Romanenчук and E. Onatkiy is lighted up. It is accented on the special value of these editions in history of national encyclopaedic business, as they testify to possibility of creation of original on maintenance certificate labour a separate scientist, able to develop and realize conception of own encyclopaedia.

Надійшла до редакції 28 листопада 2018 року

В Україні планують систематично сприяти перекладам вітчизняних авторів

Експертна рада УІК провела перше засідання, на якому обговорила план дій у цьому напрямі. Планується запровадження програми перекладів творів українських письменників іноземними мовами для популяризації української культури за кордоном. Програму підтримки перекладів координуватиме Богдана Неборак. Аналогічні програми, що фінансуються державою, діють у багатьох країнах світу.

До складу експертної ради увійшли Андрій Курков, Ярослава Стріха, Володимир Єрмоленко, Ірина Старовойт, Остап Сливинський.

За матеріалами інтернет-ресурсів